

ÎNFIINȚAREA COMITATULUI ZARAND-1861

Înfrângerile suferite de Imperiul austriac pe plan extern și contestațiile formulate de mișcările națiunilor, unificarea Principatelor dunărene și a Italiei, crearea noilor state naționale în granițele imperiului, colaborarea cu opoziția naționalităților, au obligat monarhia să-și reconsidere orientarea politică renunțând la sistemul absolutist și aducând la conducere o formație liberală.

După schimbarea guvernului și prin convocarea Senatului imperial, la 5 martie 1860, se dădea monarhiei o constituție cu caracter liberal. Diploma recunoștea individualitățile istorico-politice ale țărilor și provinciilor din imperiu și le permitea în organizarea internă autonomia avută înainte de 1848. În cadrul acestei autonomii se asigura egalitatea cetățenilor în fața legii, libertatea religioasă, numirea de funcționari publici indiferent de naționalitate și origine socială.

Aceste schimbări politice au declanșat în întreg Imperiul habsburgic un puternic reviriment al mișcărilor naționale. Fiecare popor caută să-și apere autonomia pe care o avusese înainte de instaurarea absolutismului¹. Tocmai pe această idee, a autonomiei Transilvaniei față de Ungaria, vor fi axate programele românești din 1860-1861. Menținerea autonomiei Transilvaniei este contracarată de încorporarea altor teritorii românești, care nu aveau o tradiție istorico-statală ca aceasta, ca Ungaria. Astfel, la 27 decembrie 1860 cele patru comitate din vestul Transilvaniei: Crasna, Solnocul de Mijloc, Chioarul și Zarandul erau anexate Ungariei. Aceeași soartă o are și Banatul. Anexarea se face potrivit decretului dat de împărat². Acesta era și un mijloc de a micșora proporția românilor la viitoarea Dietă ardeleană³.

Diploma din 20 octombrie 1860 a primit o interpretare mai amănunțită prin patenta imperială din 26 februarie 1861. Aceasta consacră federalismul istoric și recunoaște individualitățile istorico-politice cărora le acordă numai autonomie cu guvern și dietă locală, concretizând în sens centralist principiile diplomei din octombrie 1860⁴.

La 24 martie a urmat un decret care suprima administrația absolutistă a Transilvaniei și restaura vechile unități administrative, comitatele și scaunele existente până la 1848. Funcționarii din perioada absolutistă urmau să fie înlocuiți cu comisari numiți și cu dregători aleși de unitățile administrative respective⁵. Prin punerea în aplicare a acestor legi în restaurarea vechii administrații a Transilvaniei în beneficiul foștilor privilegiați și ai națiunilor istorice, se deplasează competiția la nivelul unităților administrative, comitate districte, scaune, municipii și comune⁶.

În acest context, în martie 1861 este reînființat comitatul Zarand cu sediul la Baia de Criș. Puterea locală revine congregației comitatense.

Legea cu privire la congregația comitatensă în ceea ce privește circumscrierea sferei celor îndreptățiți să participe la viața publică locală extinsă de la nobili la nenobili, transformată dintr-o normă feudală într-o normă burgheză prin înlocuirea principiului nobiliar cu cel cenzitar.

În seama acestei congregații cădea alegerea și supravegherea funcționarilor administrativi și a personalului judecătoriașilor, stabilirea limbii oficiale a jurisdicției respective, soluționarea tuturor problemelor locale. Locul fostei congregații nobiliare, cunoscută înainte de revoluție, urma să fie luat de un organism nou, democratic, precumpănitor românesc. Formula aceasta a congregației comitatense era susținută de români și era pentru ei singura modalitate de a participa fie și numai pe plan local la exercițiul puterii de stat.

¹ S.Retegan, *Eforturi și realizări ale românilor din Transilvania în anii premergători dualismului*, în *România din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar 1865-1900*. Studii sub redacția lui Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1978, p.43.

² V.Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională 1848-1881*, Editura Științifică, București, 1974, p.163.

³ S.Retegan, *op. cit.*, p.43.

⁴ N.Bocșan, *De la revoluția de la 1848 la dualismul 1848-1868 în Memorandul 1892-1894*, Editura Progresul românesc, București, 1994, p.198.

⁵ V.Ionaș, *Administrația românească a comitatului Zarand între anii 1861-1876*, în *Sargetia*, XX, 1986-1987, p.328.

⁶ N.Bocșan, *op. cit.*, p.205.

În ședința din 28 martie, scrie *Telegraful român*, s-a dat citire membrilor "intelenți ai comitatului" și se află români în număr de 186, iar maghiari 26. În semn de protest maghiarii părăsesc adunarea. Constatăm că în congregația comitatului românii sunt majoritari, lucru normal, deoarece ei reprezintă majoritatea în comitat, fapt demonstrat de statisticile vremii. În 1846 comitatul Zarand număra 53727 locuitori, din care 51323 erau români, 710 maghiari și 822 germani⁷.

Foaia pentru minte inimă și literatură din 25 noiembrie 1861 relevă că în primăvara anului 1861 populația Zarandului se ridică la 60000 "numai de români"⁸.

Revenind la organizarea comitatului demnitatea de comite suprem al comitatului a fost încredințată lui Ioan Pipoș, până atunci funcționar cezaro-crăiesc în Ciuc. Venirea sa la Baia de Criș are loc la 7/19 martie 1861. Presa vremii, în special *Telegraful român* se opresc asupra venirii lui Pipoș la Baia de Criș. Românii își arată cu acest prilej bucuria instaurării unei conduceri românești în comitat, participând în număr foarte mare la primirea comitelui suprem. Din discursul lui Amos Frâncu rostit cu acest prilej reies principalele idei politice ale elitei locale. Acesta arată că poporul român primește pe comitele suprem ca și comite subordonat guvernului transilvan, precum și acest comitat este considerat ca parte întregitoare a Transilvaniei⁹.

Constatăm respingerea clară a încorporării comitatului la Ungaria, lucru nerecunoscut de reprezentanții administrației locale. Punctul de vedere al maghiarilor a fost adresat comitelui suprem de reprezentantul acestora, Ribiczei, care se pronunță pentru respectarea drepturilor istorice și realizarea unei vieți constituționale bazată pe respectarea legilor. Maghiarii au înțeles reorganizarea în spiritul constituționalismului, crezând că ei vor fi reintegrați în toate drepturile politico-naționale de mai înainte "care ale lor fiind în trecut ale lor să fie și în viitor"¹⁰. Ioan Pipoș, în calitatea sa de comite suprem, fiind adept al bunei înțelegeri între români și maghiari, se pronunță pentru respectarea drepturilor fiecăruia, iar principala sa îndatorire rămâne apărarea intereselor națiunii române¹¹.

Militantismul național generalizat pe întreg teritoriul românesc coboară pe verticală, ajungând la nivelul comunităților locale; existența discursului politic este expresia emancipării românilor lipsiți până acum de o organizare proprie, având în fruntea lor o elită firavă, dar în curs de structurare, care va apăra drepturile românilor din comitat.

Adunarea de constituire a comitatului Zarand a avut loc la Baia de Criș în 28 martie 1861. Ioan Pipoș a deschis lucrările vorbind în limba română și apoi în limba maghiară, fapt care a provocat protestul lui Kirenyi Lajos pe motiv că, după lege, limba oficială a Ungariei este limba maghiară. În replică, Amos Frâncu se pronunță în favoarea comitelui suprem considerând că a procedat corect vorbind unei majorități românești în limba acesteia și nu într-o limbă neînțeleasă de ea. Cât despre legile Ungariei, ele nu sunt obligatorii pentru comitatul Zarandului, care aparține Transilvaniei¹². Iosif Hodoș propune ca limba română să fie declarată ca limbă oficială a comitatului fiind sprijinit în propunerea sa de Alexandru Suluțiu, Ieronim Moga, protopopii Moga și Vasile Moldovan. Conteș Taldelegi încearcă o rezolvare de compromis și propune ca ambele limbi să fie declarate limbi oficiale cea română din respect pentru majoritatea populației, cea maghiară pe baza legii¹³. Pipoș anunță că limba română a fost declarată limbă oficială a comitatului, dar în discuții va fi respectată și limba maghiară. Apoi comitele suprem a depus jurământul în românește și ungurește¹⁴.

Pentru introducerea limbii române în administrație, Pipoș a fost vehement atacat de presa maghiară. Comitele suprem răspunde arătând că articolul XVI din legea de la 1848, pentru a cărei inviolabilitate se pledează, conține curat negru pe alb că în Partium se poate introduce limba majorității

⁷ T. Mager, *Ținutul Hălmeagului*, partea a III-a, Arad, 1937. p.49.

⁸ *Foaia pentru minte inimă și literatură*. XXIV, nr.43 din 25 noiembrie 1861.

⁹ *Telegraful român*, nr.16 din 20 aprilie 1861, p.63.

¹⁰ T.Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol.II, Sibiu, 1904, p.507.

¹¹ *Telegraful român*, nr.16, 1861, 20 aprilie, p.63.

¹² V.Ionaș, *op. cit.* p.329.

¹³ *Telegraful român*, 30 martie 1861, an.IX. p.49.

¹⁴ T.Păcățian, *op. cit.*, p.581.

în puterea propriilor statute ale comitatului¹⁵. Impunerea limbii române ca limbă oficială la nivelul administrației locale era un lucru necesar și firesc în condițiile în care românii reprezentau majoritatea în comitat.

A doua adunare a comitatului comitatens s-a ținut la 3 aprilie 1861 în curtea sediului comitatului. Din partea membrilor maghiari ai adunării, Francisc Ribiczey a înaintat un protest în două puncte, împotriva faptului că congregația a fost deschisă în limba română și că limba oficială a comitatului a fost declarată limba română. Aceasta, susțin autorii, ar contraveni legii. Supusă la vot, moțiunea de protest a fost respinsă. Opoziția maghiarilor a fost atât de mare încât n-au șovăit să ceară la guvern însăși anularea alegerilor, lucru de care guvernul va ține seama.

Ziarul *Observatoriul*¹⁶, printr-un articol publicat de George Barițiu, se referă la alegerea lui Hodoș aproape în "unanimitate vicecomite adică administrator al comitatului Zarand locuit aproape în întregime de români".

În această calitate, întemeiată pe dreptul public al Transilvaniei, una din grijile principale ale lui Hodoș a fost - în deplin acord cu poporul - acțiunea de protest contra încorporării nelegale a Zarandului la Ungaria.

Lista funcționarilor continuă cu al doilea vicecomite, Ballo Mihaly, protonotar Amos Frâncu, viconotari George Secula și Denes Janos, fiscal comitatens Ieronim Moga, vicefiscal dr. Ioan Nemeș, fiscal onorar Petru Pavel, juzi primari Laszlo György și Krisztori Janos, juzi de cerc Ladislau Fodor, Nicolae Peteu și Alexandru Suluțiu, jurați George Moldovan, Nicolae Barbu, Dănilă Gabor, Tobia Mihailovici și Veress Albert, perceptor Anton Pietsche, subperceptori Anton Rozor și Nagy Laszlo, raționist Kosma Lajos, arhivar Vasile Ciobanu, medic dr. Sigismund Reichenberger, chirurg Lengyel Istvan, căpitan de poliție Ioan Moga¹⁷. Se observă în lista funcționarilor comitatului prezența unor vechi luptători români în revoluția de la 1848 cum erau Iosif Hodoș, Amos Frâncu sau Alexandru Suluțiu¹⁸. În comitetul comitatului majoritatea o dețin românii. Funcțiile deținute de maghiari sunt mai puțin însemnate, lucru pentru care ei contesta alegerile pentru comitetul comitatului.

A treia ședință a comitetului urma să aibă loc în ziua de 10 aprilie 1861, dar desfășurarea ei a fost împiedecată de o comisie guvernamentală sosită la Baia de Criș pentru a cerceta nemulțumirile maghiarilor din comitat. Aceștia reclamaseră guvernului de la Pesta că alcătuirea comitetului și alegerea funcționarilor nu s-ar fi făcut în mod legal. Comisia de anchetă a înmănat comitetului suprem Ioan Pipoș un ordin potrivit căruia adunarea comitatului era dizolvată pînă la noi dispoziții, deoarece a comis ilegalități cu prilejul alegerii comitetului. Activitatea comisiei guvernamentale a fost contestată de românii din comitatul Zarand. În fața evidenței faptelor, guvernul maghiar a recunoscut ca legale hotărârile adunării comitatense din 28 martie 1861¹⁹.

După confirmarea caracterului său legal comitetul comitatului și-a reluat lucrările la 2 iulie 1861. În ziua următoare, la propunerea lui Hodoș s-a adoptat hotărârea constituirii unei delegații care să meargă la Viena pentru a înmăna împăratului un memoriu cerând împiedecarea anexării comitatului Zarand la Ungaria, promisiunea că românii din monarhie vor ține un congres național, convocarea cât mai curând a dietei Ardealului la care să participe și reprezentanții Zarandului. Această adresă a comitatului Zarand este parte componentă a scrierilor lui Hodoș, fapt specificat în presa vremii. *Foaia enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni* arată că alegătorii din comitat "au a-i mulțumi lui Hodoș pentru memorabila adresă ce a făcut la 1861 contra anexării"²⁰.

Constatăm modernizarea acțiunilor politice românești în conformitate cu principiile liberale ce renunță la formula pașoptistă și revoluționară în favoarea acțiunii legaliste și elitiste, întemeiată pe structurile elitare locale.

¹⁵ T. Mager, *op. cit.*, p.25.

¹⁶ *Observatoriul*, nr.73, Sibiu.

¹⁷ T. Păcățian, *op. cit.*, p.582.

¹⁸ V. Ionaș, *op. cit.*, p.329.

¹⁹ *Ibidem*, p.330.

²⁰ *Foaia enciclopedică beletristică cu ilustrațiuni*, Pesta, 1866, p.110.

Memoriul²¹, adevărată operă retorică temeinic documentată, dovedind vastele cunoștințe istorice și juridice ale autorului, cuprinde două părți: în prima parte, autorul demonstrează cu argumente că, după Sancțiunea pragmatică, *Diploma Leopoldină* și după toate legile de mai târziu precum și după voința majorității populației, Transilvania e o țară cu totul independentă de țara ungurească, între care nu există alt raport decât acela că, cel care domnește aici în calitate de rege, acolo domnește în calitate de mare principe.

Din argumentele cu care se combate legea votată la Cluj în 1848 remarcăm un energic protest: "Legea aceea a uniunii s-a făcut fără știrea, concursul și învoirea românilor care fac 2/3 din locuitorii Transilvaniei și așa e lucru monstros ca minoritatea să decreteze și să impună legi majorității".

În partea a doua, prin protestul împotriva alipirii Zarandului la Ungaria se dovedește - tot cu citarea diferitelor texte de legi - că până la 1848 Zarandul, atât de jure, cât și de facto, s-a ținut de Transilvania. Argumente temeinice împotriva alipirii Zarandului la Ungaria găsește autorul memoriului în lipsa de libertăți naționale ale românilor care, se considera, și-ar periclita toate interesele dacă acest comitat s-ar încorpora cu Țara Ungurească²².

Pentru a consfinți apartenența Zarandului la Transilvania memoriul cerea să fie convocată dieta ardeleană, la care să participe și deputații Zarandului. Acest memoriu a fost prezentat împăratului la 12 august de o delegație condusă de vicecomitele Iosif Hodoș, din care mai făceau parte fiscalul comitatens Ieronim Moga și Petru Moldovan. Împăratul a promis delegației că va ține seama de doleanțele expuse în adresă, căreia va dispune să i se dea cât mai curând o rezoluție mulțumitoare. Rezoluția a fost totuși, negativă.

Ideea, - căreia i se aduc argumentele arătate mai sus - susținută cu tărie în această adresă, este consfințirea apartenenței Zarandului la Transilvania și nerecunoașterea încorporării acestuia la Ungaria. Pentru a înfăptui acest lucru elita locală își continuă acțiunile sale cu caracter legalist. Incepută la 20 iulie 1861, acțiunea lor a fost continuată prin alte trei documente înaintate împăratului și guvernului maghiar de la Pesta și guvernului Transilvaniei în toamna aceluiași an²³. Împăratului i se cerea din nou să nu aprobe anexarea comitatului Zarand la Ungaria²⁴. Guvernul de la Pesta era înștiințat să înceteze corespondența cu autoritățile comitatului Zarand deoarece nu i se va mai răspunde. În scrisoarea adresată guvernului regesc transilvănean se exprimă poziția "comitatului nostru care e cu totul contra anexiunii cu Țara Ungurească și dorește a rămâne comitat transilvănean cum a fost de veacuri". "După ce comitatul nostru a conclud a rămâne parte integrantă a Transilvaniei și după ce până în ziua de astăzi încă nu este anexat către Țara Ungurească după ce chiar în Cancelaria aulică pentru Ungaria prin recunoașterea sa din 9 iunie a.c. nr.9454 a determinat ca acest comitat să nu se încorporeze cu Țara Ungurească până când nu se va urma rezoluția împărătească la adresa noastră, astfel comitatul nostru ca parte integrantă a Transilvaniei să corespundeze numai cu înaltul guvern regesc transilvănean și cu celelalte dicasterii trasilvane"²⁵.

Cu toate protestele zărăndenilor care considerau Zarandul "parte întregitoare a Transilvaniei" și se pronunță împotriva anexării comitatului la Ungaria, acestea nu au fost luate în seama de curtea imperială, Zarandul rămânând anexat Ungariei.

Acțiunea politică a românilor este îndreptată spre obținerea recunoașterii Zarandului ca parte întregitoare a Transilvaniei; așa cum se exprimase și Frâncu, anexarea acestui comitat la Ungaria n-a fost recunoscută de reprezentanții administrației locale.

FELICIA GLIGOR
Universitatea "Babeș-Bolyai"
Cluj-Napoca

²¹ *Memoriul*, publicat în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* 1861, nr.42-43;

²² V.Ionaș, *op. cit.*, p.331.

²³ *Telegraful român*, 1861, IX, 20 iunie, p.141.

²⁴ T.Păcățian, *op. cit.*, p.584.

²⁵ Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Iosif Hodoș, dosar 343/2, f.3.